

UOT:82(100)(091)

QABRIEL QARSIA MARKEZİN YAŞAMIŞ OLDUĞU HƏYATIN VƏ TORPAQLARIN TARİXİ-SİYASİ GERÇƏKLİKLƏRİNİN MARKEZ QƏLƏMİNDƏN GÖRÜNƏN ÜZÜ

TALİBOVA Aysel Saleh qızı

Bakı Mühəndislik Universiteti

atalibova@beu.edu.az

XÜLASƏ

Məqalədə Markezın doğulub-böyüdüyü və həyatını başa vurmuş olduğu torpaqların tarixi haqqında məlumat verilmişdir. Lakin tarixi gerçəkliklərin Markez qələmindən görünən tərəflərinə işıq tutulmuşdur. Latın Amerika torpaqlarının Avropa səyyahları tərəfindən kəşf olunduğu zamandan başlayaraq bu torpaqların başına gələn hadisələr (xaricilərin işğalçılıq siyasətləri, yerli xalqın tarixi-psixoloji inkişaf trayektoriyası, gəlmələrin yerlilərə münasibətləri və s. məsələlər) yazıcının həm tarixi, həm də mifoloji aspektdən peşəkar münasibəti çərçivəsində təhlil olunmuşdur.

Açar sözlər: Markez, Latın Amerika, jurnalist, El Espektador, banan şirkəti və s.

ВИДИМАЯ СТОРОНА ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ ЖИЗНИ И ЗЕМЛИ, В КОТОРОЙ ЖИЛ ГАБРИЭЛЬ ГАРСИЯ МАРКЕС

РЕЗЮМЕ

В статье приводится информация об истории страны, где родился и вырос Маркез. Тем не менее, исторические факты были выяснены до видимых сторон из призм Маркеса. Со времени открытия европейскими путешественниками латиноамериканских земель события, относящиеся к этим землям (внешняя политика иностранцев, траектория историко-психологического развития коренных народов, отношение иностранцев к местным жителям и т. д.), анализировались в контексте профессионального и мифологического аспекта писателя.

Ключевые слова: Markez, Латинская Америка, журналист, «El Espectador», Объединенная Фруктовая Компания и т. д.

THE VISIBLE SIDE OF THE HISTORICAL-POLITICAL REALITIES OF LIFE AND LAND GABRIEL GARCIA MARQUEZ HAS LIVED IN

ABSTRACT

The article mentions the history of the land where Marquez was born and grew up. However, historical facts have been lit up to the visible sides of the Marquez pencil. From the time the Latin American lands were discovered by European travelers, the events that took place in these lands (the occupation policy of the foreigners, the trajectory of the historical-psychological development of the indigenous people, the attitude of the Europeans to the locals etc.) were analyzed in the context of the professionalism of the writer in both historical and mythological aspects.

Key words: Marquez, Latin Amerika, journalist, «El Espectador», United Fruit Company etc.

Markezın doğulub-böyüdüyü torpaqlar nəinki onun həyatda olduğu müddətdə, ondan 4-5 əsr əvvəllərdən başlayaraq yadellilər üçün ləzzətli şikar olmuşdur. 1492-ci ildə X. Kolumbun bu torpaqları kəşfi ilə başlayan işğalçılıq siyasətləri yerli xalqı öz torpaqlarında daim arzuolunmaz qonaq qismində dəyərləndirmişdir. Lakin avropalıların bu torpaqlara gəlişi Kolumbdan öncə başlamışdır: tarixi qeydlərə görə, 1399-cu ildə Venesiyalı Zeno sülaləsinə aid olan gəmi İngiltərə şahzadəsi Henri Sinkleyrlə birlikdə Amerikanın şimal-şərqinə səyahət etmiş; mikmak, pautaket, penakuk və s. qəbilələrlə tanış olmuş; onların rəhbərliyi ilə qitənin içərilərinə qədər irəliləmişlər. [10, 65] Ancaq avropalıların yerli xalqın həyatına xaosu gətirən

səyahəti bundan təxminən bir əsr sonraya təsadüf edir. Bütün tarix kitablarında adı böyük kəşfiyyatçı kimi anılan Kolumb əslində qul alverçisi idi. Bu yeni torpaqlara da səyahətinin səbəbi bu idi. İlk səyahətində yerli xalqla tanış olanda üstlərində qızıldan zinət əşyalarını görənlər Kolumbun növbəti səyahəti qorxunc olur. Bu dəfə özü ilə əsrarəngiz bir xəstəlik (tarixi qaynaqlarda tam olaraq bilinmir, ancaq daha çox donuz qripi olaraq təxmin edilir) gətirir və bu xəstəlik yerli xalqlardan olan aravak qəbiləsini gözlənilməz sürətlə məhv etməyə başlayır. Buna görə də Markezın əsərlərində kütləvi qırğınlara səbəb olan epidemiyalar avropalılarla əlaqəli şəkildə obrazlandırılır. Çünki əsrlər boyu yerli xalqa yad olan bu cür epidemiyalar ilk dəfə avropalıların gəldi, xəstəlik, təsadüf olaraq deyil, məqsədli şəkildə. Kolumb gətirdiyi bu xəstəlik sayəsində neçə-neçə kəndləri tarımar eləmişdi, yerdə qalan sağlamlarını isə qızıl yataqlarında amansız iş rejimi ilə işləməyə məcbur edirdi. Hətta qızıl gətirməyənlərin əlləri kəsilir, beləcə qan itkisindən ölürdülər; qaçan yerlilər ya amansız işkəncələrlə öldürülür, ya da diri-diri yandırılır; dözə bilməyən yerlilər isə ailələrini və uşaqlarını öldürərək toplu intiharlara girişirdilər. «Patriarxın payızı» əsərində rast gəldiyimiz taun xəstəliyi də onlarla gəldi. Yerli aztek tayfasının, demək olar ki, nəslini tükədən həmin xəstəlik oldu. Statistika görə, həmin dövrlərdə təkcə Haiti adasında 250 min nəfərlik yerli nüfuzun yarısı bu şəkildə məhv olmuşdu.

Gətirdiyi qənimətlərə görə “Okean dənizlərinin admiralı” rütbəsini alan Kolumb qeyd dəftərində tanış olduğu yerli xalqla bağlı ilkin təəssüratlarını bu şəkildə qeyd edir:

“Hədsiz dərəcədə sadə, dürüst və əliaçıq insandırlar. Hansından nəyini istəsəniz o dəqiqə verirlər. Pisliliyin nə olduğu haqqında təəvvürləri də yoxdur, oğurluq etməzlər, öldürməzlər. Qonşularını özləri qədər çox istəyirlər. Yəqin ki, bütün yer üzündəki yeganə şirindilli insandırlar. Üzləri də həmişə gülür. Sadəcə 50 adamla bütün xalqı boyunduruğumuza sala bilərik, bütün istədiklərimizi də elətdirə bilərik.” [10,67] Göründüyü kimi, avropalıların bu torpaqlara sadəcə bioloji deyil, “ümitsizlik”, “xəyal qırığı”, “həyatın puçluğu” adlı ruhi-mənəvi virusları da özləri ilə gətiriblər. Bu faktı Markez “Yüz ilin tənhalığı” əsərində özünəməxsus şəkildə canlandırır. Məsələn, ilk vaxtlar Makondoda qəbiristanlıq yox idi, heç kəs ölmürdü, çünki ölüm yox idi; yaxud, “dünya elə təzə-tər idi ki, çox şeyin adı yox idi və adamlar adsız əşyaları barmaqları ilə göstərməli olurdular.” [7,5] Burada ad bir növ əşyalara biçilən dəyərləri simvollaşdırır. Müəllif demək istəyir ki, hələ heç nəyə dəyər biçilməmişdi, qiymət qoyulmamışdı. Yerli xalq məhz buna görə torpaqlarında zəngin olan metaldan – qızıldan düzəlddikləri zinət əşyalarını heç nədən çəkinmədən taxırdılar, çünki bunların avropalıların gözündə yüzlərlə insanın həyatına bədal olacaq qədər dəyərli olduğunun fərqi deyildilər.

Əsrlər sonra 1992-ci ildə “Yeni dünyanın kəşfi”nin 500 illiyi Avropada böyük bir təntənə ilə qeyd olunduğu müddətdə Latın Amerika xalqından “istəmirik, özünü qalsın, ulu babalarımız onsuz da vaxtilə özləri öz dünyalarını kəşf ediblər” tipli münasibət gördükdə ispanlar təəccüb qarışıq qəzəb hissi keçirirdilər. Belə olan təqdirdə ispanlar vəqənin adını “İki dünyanın qovuşması” olaraq dəyişdilər, baxmayaraq ki, bunun reaksiyalara təsiri olmadı. Markez bu hadisələrə təəssübkeşliyini açıq-aşkar şəkildə göstərə bilmirdi, lakin özünəməxsus addımlarını atmaqda idi: artıq illər idi ki, bu hadisə ilə əlaqəli bir bədii layihə hazırlamaqda idi. «12 Gəzgin hekayə» adı verdiyi hekayələr toplusunu məhz həmin ildə - 1992-ci ildə çap etdirdi. Bu hekayələrin mövzularının “Yeni dünyanın kəşfi”nin 500-cü illiyi ilə əlaqəsi heç də avropalıların gözlədiyi istiqamətdə deyildi. Burada hadisələr müstəmləkə torpaqlarında deyil, müstəmləkəçi torpaqlarda cərəyan etməkdə idi, hekayələrin qəhrəmanları “Yeni dünya”ya səyahət edən avropalıların deyil, əsrlərdir avropalıların əsarətində ruhları və ümidləri çürümüş

halda Avropaya səyahət edən Latin Amerikalılardır. Onlar Avropaya gəlirlər, lakin necə münasibət görürlər? Məsələn, ilk hekayə olan «Yaxşı yol, cənab prezident» əsərindəki Avropaya gəlmiş qəhrəmanımız İsveçrəyə səyahət edən Latin Amerikalı bir eksprezidentdir. Müəllif digər əsərlərində olduğu kimi, bu əsərində də ehtiyac duymadığı informasiyaları vermir, prezidentin kim olduğu ilə bağlı ətraflı məlumatı, adını, hansı dövlətin prezidenti olduğunu göstərmir. Çünki buradakı əsas məsələ, vaxtilə yerli xalqı talamaq naminə avropalılara kölə olan prezidentlərin nə qədər ki, ağa idi, prezident idi himayəsinə sığındığı Avropanın himayəsindən istefaya çıxdıqdan sonra da istifadə etmək istəmələri, lakin gözlədikləri himayəni görməmələri idi. Buradakı prezident ölkədə qalxan üsyan nəticəsində hakimiyyətinə son qoyulmuş və buna görə də İsveçrəyə sığınmışdır. Lakin İsveçrə ona sığınmış bir Latin Amerikalı eksprezidentə necə münasibət göstərir? “Cenevrə gözdən düşmüş siyasətçilərə layiq səviyyədə olan mehmanxanalarla dolu olduğu halda, bu hörmətli sürgünümüz küçələrindən kimsəsizlik yağan Qrotte məhəlləsində keyfiyyətinə görə 4-cü dərəcəli bir oteldə asiyalı köçərilərlə əxlaqsız qadınların yaşadıkları otaqların arasındakı otaqda qalırdı və yalnız yoxsullar yurdunda yemək yeyə bilirdi.” [9, 29] Üstəlik, prezident ağır xəstəliyə tutulur. Lakin dövlətin onun qeydinə qaldığını görmürük. Əsərdə Avropa rəsmiləri ilə bağlı, ümumiyyətlə, heç bir epizod yoxdur, hadisələrə müstəmləkəçi ağaların biganəlikdən başqa münasibətlərini görmürük. Prezidentin qeydinə qalan da yenə heç bir avropalı deyil, elə prezidentin atıb gəldiyi torpaqlardan olan kəslərdir – Karib sahillərindən gəlib burada məskən salmış Homero Rey de la Kasa. Bu ad özü də simvolik addır – de la Kasa vaxtilə yerli xalqı müdafiə etmiş bir rahibin adıdır.* Müəllif burada vaxtilə hinduları müdafiə edən yeganə şəxs olan Bartolomey de la Kasa ilə prezidenti müdafiə edən yeganə şəxs olan Homero Rey de la Kasa arasında bədi – simvolik əlaqə yaratmağa çalışmışdır. Qıssası, kasıb bir həmyerlinin ümidinə qalmış eksprezident öz xəstəliyindən qurtulmaq üçün əlində olan-qalan nə qır-qızılı varsa hamısını satır. Əsər boyu bu obrazın zəifliyi və özünə qarşı biganəliyi insanda acıma hissi oyandırır. Buna oxşar vəziyyəti ikinci hekayədə də müşahidə etmək olar. “Müqəddəs” adlı ikinci hekayənin Avropaya səyahət etmiş latin Amerikalı qəhrəmanı Marqarito Duartedir. Duarte qızı öldükdən sonra onun cəsədində müşahidə etdiyi qeyri-adi hallar nəticəsində Avropaya gəlməyi qərarlaşdırır. Qızının cəsədi nə qədər zaman keçsə də çürüməmiş, tərəvətli qalmış, ancaq tamamən ağırlıqsız – çəkisiz olmuşdur. Atasının Romaya gəlməsinin də məqsədi bu idi - papa ilə vəziyyəti müzakirə etmək və ölmüş qızına onun müqəddəsliyi adını qazandırmaq. Prezident kimi Marqarito da Avropa rəsmilərindən biganə münasibət görür: papa hər dəfə bir bəhanə ilə görüşdən qaçır, Marqarito xarici işlər nazirliyinə 70 səhifəlik məktub yazır, lakin cavabsız qalır. Bu uğurda mübarizələrlə qaldığı mehmanxanada yarıac-yarıtox günlər keçirir. Bu hekayələrin məhz həmin ildə çap olunması heç də təsadüfmiş təsiri bağışlamır. Sanki müəllif “İki dünyanı qovuşdurur” və buna görə də şükran gözləyən ispanlara Latin Amerika xalqı adından belə bir cavab verir: “Bu nə “İki dünyanın qovuşması”dır, nə də “Yeni dünyanın kəşfi”. Bu sadəcə olaraq bizim dünyamızın sizin kimi ac qurdların dünyası tərəfindən vəhşicəsinə ovlanmasıdır. Məhz buna görədir ki, tarix boyu bizə insan kimi baxmadınız, 1821-ci ildə əsarətinizdən çıxmış olsaq belə, bizi ovunuz kimi gördünüz, insan kimi hörmət qoymadınız. Tökülən qanlarımız əyləncəniz, xalqımız köləsiz, prezidentlərimiz isə köpəyiniz oldu. Ancaq siz köpəyinizin xəstəxana xərclərini qarşılıyacaq qədər belə olsa, buna dəyər vermədiniz.”

Bu hekayələr çap olunanda Merkezin 64 yaşı var idi və yaşı artdıqca ölüm qorxusu onu müşayiət eləməyə başlamışdı. Buna səbəb bir gecə gördüyü yuxu idi:

“Yuxuda gördüm ki, öz dəfn mərasimimdəyəm. Tünd rəngli yas paltarlarına bürünmüşəm və başında əyləncə havası olan bir neçə dostumla birlikdə addımlayıram. Birlikdə hamı-

mız çox xoşbəxtik. Xüsusilə də mən. Uzun müddətdir görmədiyim ən köhnə Latin Amerikalı dostlarımla birlikdə olmaq üçün ölümümün mənə verdiyi bu fürsətə görə inanılmaz dərəcədə şad idim. Mərasim bitincə camaat getməyə başladı, mən də onlara qoşulmaq istədim. Ancaq onlardan biri kəskin bir ciddiyyətlə mənə mane oldu və dedi ki, mənim üçün əyləncə artıq bitmişdir. Buradan harasa gedə bilməyəcək yalnız bir nəfər var, o da mən imişəm. Ondan sonra dərk elədim ki, ölüm sadəcə ölmək deyil, dostlarını həmişəlik itirməkdir.” [9,11] Ölümün hər şeyin sonu olduğunu dərk edən Markez, sözsüz ki, illərdir planladığı bu bədii layihəsini ömür vəfa etdiyi müddətcə yerinə yetirmək üçün səbrsizlənirdi. Və ilk hekayəsini 1979-cu ildə yazmağa başladığı toplunu məhz həmin yubiley ilində nəşr etdirdi.

Markez yadların əsarət zəncirlərinə qarşı mübarizə aparan bir ailənin içində dünyaya göz açmışdır. Onu böyüdən atası-anası deyil, ana tərəfdən nənəsi və babası olmuşdur. Babası polkovnik Nikolas Markez Mexiya konservatorlara qarşı mübarizə aparan qatı liberalist olmuş, ömrünün son dövrlərində isə müəllifin dünyaya gəlmiş olduğu Arakataka vilayətində bələdiyyənin maliyyə müdiri vəzifəsində işləmişdir. Maraqlıdır ki, atası Qabriel Eligiyonun ailəsi isə konservatorlar partiyasına mənsub olmuşlar. Lakin Markezi böyüdüb ona tərbiyə verən konservator atası deyil, liberalist babası olmuşdur. Liberalizmin yaşadığı bütün təzyiq və təqibləri uşaqlıqdan iliyinə-qanına qədər hiss edərək dünyagörüşünü formalaşdırmışdır. Bu fakt özünü onun təhsil həyatında da yansıtmada idi. Atası oğlundan çox şey gözləyirdi, hüquq oxuyub gələcəyin böyük hüquqşünaslarından biri olmasını və bu şəkildə həyatını qazanmasını istəyirdi. O, atasının təkidi ilə hüquq fakültəsinə daxil olur, lakin atasının gözlədiyi nəticəni göstərə bilmir: qiymətləri aşağı olur, tez-tez toplu halda dərs buraxırdı. Nəticədə, atasının həvəsini gözündə qoyur, o ixtisasdan məzun ola bilmir. Markez bunun səbəbini xatırlərindən bəhs etdiyi «Ərz etmək üçün yaşamaq» əsərində izah edir və bu izahlarda bəlli olur ki, oxuduğu tədris ocağında azad tərəkür anlayışı qatı təzyiqə məruz qalır. Uşaqlara tədris olunan kitablar XIX əsrdən qalma müstəmləkə hüquqları ilə bağlı kitablar idi və müasiri olduqları zamanın siyasi vəziyyəti və şərtləri heç bir azad yaradıcı təhlil və ya tədqiqata açıq deyildi:

“Müəyyən bilik və mövqelərin qanunmuş kimi beyinlərə qazındığı, heç bir sorğunun və ya şübhənin əyə bilmədiyi qatı bir ideoloji istiqamət çərçivəsində tələbə yetişdirən belə bir universitetdə həmin tələbələr arasında müəyyən qədər də olsa yaradıcı azad tərəkürü olan, döyüşkən ruhlu tələbələr var idi. Lakin imtahan vaxtı çatanda həmin tələbələr də talelərinə yenilib digər tələbələr kimi ulu babalarından qalmış cild-cild müstəmləkə hüququ kitablarını əzbərləyərək imtahan kürsüsünə çıxırdılar.” [8, 376] Sözsüz ki, Markezi hüquq ixtisasından soyudan başlıca səbəb budur. Məsələ burasındadır ki, keçmişə aid olsa belə, tərtib olunan hüquq kitabları, hətta konstitusiyalar (Kolumbiyanın 10-a yaxın konstitusiyası olub. Təkcə 1810-1830-cu illərdə Kolumbiyanın fərqli bölgələrində fərqli konstitusiyalar tətbiq olunurdu [5]) ancaq siyasi azların mənafeyinə uyan haqq və hüquqlar toplusu idi. Məsələn, 1886-cı ildə, ölkənin tarixi-siyasi həyatına qanlı bəlalar gətirmiş iki partiyanın (liberal və konservator) qurulması nəticəsində qəbul olunmuş konstitusiya katolik dini inancını və İspan dilini Kolumbiya xalqı üçün mükəlləfiyyətə çevirdi, Simon Bolivarın 1821-ci ildə qitədən qovduğu müstəmləkəçilərin müstəmləkə hüquqlarının yerini bərkitdi. Bu konstitusiya öz nəzəriyyəsində fərdlərinin hüquq və azadlıqlarının tam təminatçısına çevrildiyi halda, təcrübədə tamamilə əksini nümayiş etdirirdi. Çünki, ölkə prezidentinə sərhədsiz haqq və hüquq tanıyan da həmin konstitusiya idi. Sonsuz “sərbəstlik” verildiyi bir prezidentin idarə etdiyi ölkədə fərdlərin hansı azadlığından və ya hüquqlarından söhbət gedə bilər? Markez bu faktı da “Patriarxın payızı” əsərində özünəməxsus şəkildə obrazlandırır. Əsərdə nəinki siyasi hakimiyyəti, təbiəti

belə, patriarx idarə edir: yalnız onun icazəsi ilə buludlar göy üzünü alır, onun izn verdiyi gündə yağışlar yağır, günün onun izn verdiyi saatında qızılgüllər açır və s.

Bu konstitusiyaya görə səsverənlərin yerli qanunverici orqanlar üzərində heç bir təsiri yox idi, çünki bələdiyyələr prezidentin siyasi iradəsini təmsil edirdilər. Bələdiyyə başçısı obrazı Markezın bir neçə əsərində yaradılıb, lakin yalnız «Arzuolunmaz saat» əsərində mərkəzi obrazdır. Burada bələdiyyə başçısı prezidentin nəinki siyasi iradəsini, həmçinin siyasi-mənəvi şəxsiyyətini də öz üzərinə köçürüb. O, gah xalqını sağmal inək, bu inəklərin süründüyü yeri ferma zənn edən fermerdir, gah da başsız qalmış bir qadının mülkünə göz dikən leşyeyən quzğundur. Nəticədə, bölgədəki iqtidar da, xalqın iliyi də, qanı da onundur.

Markezın babası da bələdiyyə başçısı olub, lakin özünü sırası xalqdan ayırmayıb:

“Bütün dövlət rəsmiləri qatarda adi insanların içini heç vaxt görmədiyi, içi dəbdəbəli əşyalarla döşənmiş, qatara əlavə olaraq qoşulmuş I dərəcəli vəqonda səyahət etdikləri halda, polkovnik Nikolas yanında ancaq xanım olarsa II dərəcəli vəqonda səyahət edirdi. Tək olduğu vaxtlarda isə III dərəcəli vəqonda – xalqla birlikdə səyahət edirdi. Kim ki ona “niyə III dərəcəli vəqonda səyahət edirsiniz?” sualını verirdi, polkovnikdən “çünki IV dərəcəli vəqon olmur” cavabını alırdı.” [8, 26] Babasının liberal ruhundan qidalanmış Markezın o cür konstitusiyayı əzbərləməyə nə iradəsi əl verirdi, nə də əqidəsi. Ona azad iradəsini yansıdan biləcəyi bir peşə lazım idi, hansı ki, onu saxtakarlıqları əzbərləməyə vadar etməsin, ona gerçəklikləri ərz etməyə fürsət versin. Hüququ atmaq istiqamətində Bernard Şounun fikirləri də ona qanad verirdi: “Savadımı artırmaq üçün məktəbi atmaq məcburiyyətində qalmışam.” [8,17] Belə olan təqdirdə jurnalistikadan ideal peşə yox idi. Markez günlük ehtiyaclarını qarşılamağa belə, kifayət etməyən bir məbləğdə maaş almasına baxmayaraq, «El Heraldo» qəzet nəşriyyatında işə düzəlir. Onun idealist bir vətənpərvər olduğu buradan görünür: yaşadığı həyat bir dilənçininkindən fərqli olmur, uzun müddət sonra onu ilk dəfə görəndə anası belə, tanıdır. Halbuki hüququ seçsə idi, bəlkə də onu əsərlərində yaratdığı bələdiyyə başçısının taleyi gözləyirdi. Lakin o öz seçimini edir: iqtidarın cazibəsinin deyil, öz əqidəsinin köləsinə çevrilir. İlk dəfə jurnalistliyə maraq onda jurnalist Elvira Mendoza sayəsində yaranır. Elvira argentinalı Berta Zingermanla müsahibə aparır, lakin müsahib onunla səviyyəsiz davranır, hörmət qoymur, verdiyi hər sualı da lağa qoyurdu. Belə olan təqdirdə “dişi bağıracağını kəssə belə” müsahibənin sonuna qədər dözən Elvira qəzetdə müsahibəni Bertanın danışıqlarından hərəkətlərinə qədər olduğu kimi qələmə almış, söhbətə müdaxilə edib Bertanın münaqişə yaratmağa çalışdığı yerdə ona mane olan ərini isə xilaskar kimi qələmə vermişdi. Təbii ki, bu Bertanı qəzəb burulğanına salmışdı. [8, 315] Jurnalistlik peşəsində düşüncə azadlığının əlçatmaz sərhədləri Markezın xəyallarında bu hadisə nəticəsində canlanmışdı. Markez bu minvalla həyatını bir neçə qəzet nəşriyyatında başa vurur («El Universal», «El Espektador», «Gaceta Literaria» (ədəbiyyat qəzeti), «Xronika», «Comprime» və s.). Hətta öz jurnalını yaratmaq xəyalları da qurur. Bu xəyallar onun bütün varlığını təsir dairəsinə alır. Jurnalist üslubu onun bədii yaradıcılığına da təsir edir («Qaçırılma», «Gözlənilən bir qətlin tarixçəsi» və s.) Lakin bu peşə də onu gözlədiyi imkanlarla təmin etmədi. Redaksiyasında işlədiyi jurnallar və qəzetlər iqtidarın mənafeyinə zidd yazılar dərc etdikdə ciddi təqibə məruz qalırdılar, ya da senzura tətbiq edilirdi. Bunun nəticəsində Markez də bir müddət iqtidarın çaldığı havaya oynamaq – yalnız senzuradan keçmiş mövzular barədə yazmaq məcburiyyətində qaldı. Bütün bunlara baxmayaraq, həqiqətlər vulkan olub onun içini qaynadırdı. Hətta, yazıları ucbatından məhkəmələrə yolu düşdü, işlədiyi qəzetin nəşriyyatı belə, bağlandı. «El Espektador» qəzetində dərc etdirdiyi bir yazıda dövlətin qaçaqmalçılığa aid gizli ticarəti haqqında həqiqətləri üzə çıxardığı üçün hə-

min qəzetin nəşriyyatı dayandırıldı. Merkezin sonralar haqqında hekayə («Batan gəminin tarixçəsi») yazdığı bu hadisənin baş qəhrəmanı dənizçi Luiz Alexandro Velasko gəmi qəzasında həlak olan 8 nəfərdən həyatda qalmış yeganə sərnəşindir. Onun dənizdə baş verən tufandan sağ çıxması və bununla bağlı başına gələn macəralar medianın diqqətini çəkdi və Velasko xalq qəhrəmanına çevrildi. Lakin bir müddət sonra, görünür, özündən də asılı olmadan süni şəkildə qazandığı şöhrəti vicdanı həzm edə bilmədi deyə, həqiqətləri etiraf edib bu vicdan yükündən qurtulmaq qərarına gəldi. Belə bəlli oldu ki, dənizdə onun igidliklə mübarizə aparıb qalib gəldiyi heç bir tufan olmayıb. Çox ehtiyatsız şəkildə gəmiyə bağlanmış yüklər küləyin təsiri ilə dənizə aşmış, yüklə birlikdə 8 dənizçi də dənizə düşmüşdü: "...beləliklə üç çox kobud pozuntunun üstü açılmışdı: birincisi, esminesin göyertəsində yük daşınmasına icazə verilmirdi; ikincisi, gəmi manevr imkanından məhrum oldu, məhz həddən artıq yükləndiyindən göyertədən dənizə düşmüş adamları götürə bilməmişdi; nəhayət, yük qaçaqmal idi – soyuducular, televizorlar və paltaryuyan maşınlar aparırdılar." [6, 10] Həqiqətlər bu şəkildə mətbuatda yansıyan kimi çox şey köklü şəkildə dəyişir: Velaskonun qəhrəman imici məhv olur, Kolumbiya hakimləri faktları inkar edən bəyanatlar yayırlar. Lakin qəflətən ortaya çıxan, gəmidə çəkilmiş fotolar bu bəyanatların əksini sübut edir. Camaatın tələbinə əsasən qəzetin satışı ikiqat artsa belə, diktaturanın amansız tədbirləri nəticəsində "El Espektador" qəzetinin taleyinə xitam verilir. Maraqlıdır ki, o dövrdə idarəçiliyi Qustavo Roxas Pnilyanın ifrat dərəcədə despot rejimi üzərində qurulmuş bir ölkədə Merkez böyük bir şir ürəyi yeyibmiş kimi, dövlət rəsmilərinin verdiyi bəyanatın yalan olduğunu üzə çıxardır. Dövlət qaçaqmalçılığı inkar etdiyi həmin bəyanatı ictimaiyyətə çatdırdıqdan həmin sonra Merkez, haqqında bəhs olunan fotoları axtarmaq işinə şəxsən girişir. Velaskodan fotoaparatu olan yoldaşların siyahısını istəyir, həmin insanları ziyarət edir və onların çəkdiyi, ancaq kadrlarda qaçaq malların da düşdüyü xatirə şəkillərini əldə edir və o boyda diktaturaya meydan oxumaq bahasına da olsa bu fotoları qəzətdə dərc etdirir. Bunun səbəbi Merkezin xarakteri ilə bağlıdır. Onun öz qərarlarını sərbəst verə bildiyi gündən etibarən həyat trayektoriyasını izləsək görərik ki, Merkez öz gələcəyi üçün hansısa sistemli bir plan qurmaq haqqında düşünmür də. O indi ilə yaşayır. Dünyada Merkez kimi millət təəssübkeşi olan insanlar taleyinə görə iki kateqoriyaya bölünür: əqidəsi ucbatından yaşadığı bataqlıq həyatı qarşısına tale kimi çıxanlar və seçim kimi çıxanlar. Çox vaxt müşahidə edirik ki, həyatı Merkez kimi çox çətin və keşməkeşli yollardan keçən bir çox millət təəssübkeşlərinin yaşadığı həmin çətinliklər sahiblərinin qarşısına seçim olaraq deyil, tale olaraq çıxır. Bu həyatı yaşamaqdan başqa seçim yolları olmur. Lakin keşməkeşli həyat Merkezin qarşısına məhz seçim olaraq çıxır. Atasının onun üçün cızdığı həyat cığırından getməyib öz yolu ilə getdiyi üçün bataqlıqdan heç də fərqlənməyən bir həyat yaşayır. Hətta gündəlik çörək pulunu çıxarda bilmək üçün zibillikdən butulka yığıb satdığı, atılan yeməkləri götürə bilmək üçün gecələr restoranların zibil qutularının başında qarovul çəkdiyi günlər belə, olur. Bu bataqlıqdan qurtulmaq üçün onun qarşısına dəfələrlə şans çıxır. Lakin o, qərarından dönmür. Bəlkə də məhz seçimlərinə əsasən yaşadığına görədir ki, o heç vaxt pessimizmə, ümitsizliyə, xəyal qırıqlığına qapılmır. Başına nə çətinlik gəlsə gəlsin, bu ancaq onun müvəqqəti fasilə verməsi ilə nəticələnir. Uzun müddət heç bir qazanc gətirməyən bədii yaradıcılığı ilə də butulka satdığı günlərdə belə, məşğul olur. Həyatı ilə bağlı yazdığı «Ərz etmək üçün yaşamaq» adlı kitabında həmin günlər haqqında danışarkən də daha çox macərəvi bir dildən istifadə edir. Sanki başına gələn macəralardan həvəslə bəhs edirmiş kimi yazır. Sanki millət təəssübkeşi olan bir gənc ölkəsinin qeydinə qalmağın daha macərəvi yollarını axtarmaq naminə sabahını düşünmədiyi addımlar atır. Ancaq nə qədər macərəpərəst olsa da gəncliyində çox qürurlu olub. Redaksiyasında işlədiyi «El Heraldo» qə-

zetinin verdiyi maaş dolanışiq üçün çox faciəvi olsa da valideynlərinə ağız açıb pul istəməyib. Hətta, anası yanına gələndə belə, “öz başımın çarəsinə özüm baxaram” deyərək, ondan bir qəpik də almamışdı. Anasının verəcək pulu da yox idi o zamanlar. Həm də ki, Markezın qüruru əl verməzdi ki, bir zamanlar onu tərək etmiş, indi isə vəkillik ixtisasını seçib özünə gün ağlamaqla bağlı etdikləri xahişlərini yerinə yetirmədiyi valideynlərindən pul alsın.

Markez həyatı haqqında yazdığı «Ərz etmək üçün yaşamaq» əsərində yarı kinayəvi, yarı mistik bir üslubdan istifadə etmişdir. Məsələn, Arakatakadakı evi satmaq üçün anası ilə gəmi səyahətinə çıxarkən həmin səfər gecələrinin birində anası dua edərək təsbəh çəkir: “...əminəm ki, hər zamankı kimi özü üçün hər hansı bir diləyi yoxdur. On bir yetimi üçün rifah və uzunömür onun üçün kifayət qədər böyük bir qənimət olardı. Yəqin ki, duaları qəbul olmuşdu ki, kanala girəndə yağış sakitləşmiş, külək milçəkləri belə, yerindən tərpedə bilməyəcək dərəcədə zəifləmişdi. Anam təsbəhini yığışdırıb uzun müddət çevrəmdəki həyatın vəlvələsinə qapıldı.” [8, 15] Burada havanın anasının təsbəhi ilə sakitləşməsi kinayə doğurmaqla yanaşı, sanki uzun müddətdir onu tərək etmiş sakinlərini gördükdə həmin torpaqların qəzəbinin soyumağa -iqliminin sakitləşməyə başlaması da oxucuda mistik təəssürat oyadır. Həmin gəmi səyahətində günlərlə davam edən leysan yağışlar yağmış, ardınca da qorxunc bir fırtına da qopmuşdur. Hətta sərnəşinlərin həyatı təhlükəyə məruz qalmışdır. Maraqlıdır ki, önəmli məqamlarda cəmiyyət həyatına müdaxilə edən təbiət Markezın sadəcə əsərlərində deyil, real həyatında da onu tez-tez izləmişdir, hətta doğulduğu gündən başlayaraq. Yazdıqlarına görə, doğulduğu gün qorxunc leysan yağışlar yeri-göyü inlətməmişdi. Və yaxud Ospina Perez hökuməti vaxtında Boqotada liberallarla mühafizəkarlar arasında baş verən növbəti çaxnaşmaların birində küllü miqdarda insanların qırıldığı, küçələrdə leş əlindən tərpenməyin mümkün olmadığı bir gündə günlərlə yağan yağış nəticəsində evlər bünövrədən sökülərək axıntıya qapılmış, tənha xəstələr də yataqlarında boğulmuşdular. [8, 361] Bəlkə də bunlar sadəcə olaraq, təsadüfdür, lakin müəllif üçün heç də təsadüf olmadığı açıq-aşkardır. Göründüyü kimi, Markez təbiət obrazı ilə bağlı fərdi üslubunu formalaşdırarkən canlı həyat nümunələrindən bəhrələnmişdir, onun əsərlərində təbiətin dolğun obrazının özünəməxsus bir səviyyədə yaradılmasının səbəbi sadəcə mistik fantaziyaya bağlı deyilmiş. Latın Amerikanın çalxantılı iqlimi (hər gün saat üçdən sonra göyün guruldaması; aramsız, hətta bəzən bir aydan çox çəkən leysan yağışlar, tufan və s.) ta uşaqlıqdan Markezı olduğu hər yerdə təqib etmişdir. Bu siyahını ta yazıcının qocalığına qədər daha da artırmaq olar. Əsərlərindəki şiddətli təbiət hadisələri ilk baxışda qeyri-realmış kimi bir təəssürat yaratsa da buradakı təbiət, əslində həyatı boyu onu bütün varlığı ilə hiss etmiş yazıcının pəncərəsindən görünən əsl Latın Amerika təbiətidir. Burada müəllif yaradıcılığı təbiətin gücünün mistik səviyyəyə qaldırılmasında deyil, bu təbiətin məhz hansı məqamda ortaya çıxaraq insanlığa münasibət göstərməsində bürüzə verir – Markezın həyatında da, əsərlərində də.

Markez, demək olar ki, bütün əsərlərində adının keçdiyi banan şirkəti ilə bağlı məsələlərə («United Fruit Company») ən ətraflı şəkildə «Yarpaq fırtınası» əsərində toxunmuşdur. Zaman keçdikcə müstəmləkəçilərin işğalçılıq siyasətləri də vəhşi-barbar bir səviyyədə daha “mədəni” bir səviyyəyə adlandı. Artıq xalqın qanunu daha “mədəni” şəkildə - xalqa hiss etdirmədən, hətta onların öz rızası ilə sormağa başladılar. Banan şirkəti bu cür yeni tip bir işğalçılıq siyasəti idi. Bu siyasətin əsas silahı xalqın başını mahiyyətinin kəsəd olmasına baxmayaraq forması cəlbəedici olan Avropa həyat tərzi ilə yerli xalqın diqqətini çəkmək və bunu onlara baha qiymətə satmaq idi. Əsrlər boyu sərvətləri Avropaya daşındığı üçün ac-yalavac dolaşib işsiz qalan xalqa iş vermək adı ilə onları öz torpaqlarında qula, köləyə çevirmək; özlərindən asılı hala

salmaq idi. Banan şirkətinin təməlinə dayanan maddi maraqlar bu cür siyasətlər hesabına təmin olunurdu. «Yüz ilin tənhalığı» əsərində süründürməçiliyin başladığı o faciəvi anı müəllif tragikomik bir üslubla təsvir edir. ABŞ-dan gəlmiş bir iş adamı məhəllə barında yerli camaatın ona sunduğu bananın dadına baxdığı an bu dada heyran qalır və “mədəni işğalçılıq” təbiri ilə ifadə etdiyimiz əsl faciə bu andan başlayır. Polkovnik Aureliano Buendiya demişkən: “... lənətə gələsən, bizə lazım idi ki, o qırıqoya banan yedizdirək?!” Doğrudan da, bu nəyə lazım idi axı?.. Latın Amerika həmişə xarici ölkələrin investisiyalarına imtiyaz vermişdir. Ən çox da ABŞ-ın investisiyalarına. Lakin eyni vəziyyət ABŞ-da heç vaxt müşahidə edilməmişdir. ABŞ xarici investisiyalara heç vaxt qapı açmamışdır. 1913-cü ildə ABŞ prezidenti Vudro Vilson bunun səbəbini bu şəkildə izah edirdi: “Onlara heç vaxt imtiyaz tanımaq olmaz, xarici investisiyaları qəbul etmək həm də onların hakimiyyəti altına girmək deməkdir.” [3, 14] Haqlı idi də. Axı öz ölkəsi də sərmayə qoyduğu ölkələrlə bu şəkildə davranırdı.

«Patriarxın payızı»nda isə banan şirkətinin təsis olunmasından sonrakı vəziyyət önə çəkilir. Şirkətin qurulması ilə bu torpaqlara köç edən amerikalılar kauçukdan hazırlanmış al-əlvan oyuncaqlarla sadələvh xalqı aldatmış və dəyərli olan hər şeylərini əllərindən almışdılar. Əsərin bədii strukturunu zaman və məkan mücərrədliyi təşkil etdiyi üçün banan şirkətinin açıq-aşkar şəkildə adı keçmir. Lakin canlandırılan mənzərələr eynilə şirkət təsis olunduqdan sonrakı situasiyalar haqqındadır. Müəllif «Yarpaq fırtınası» əsərini isə bilavasitə bu məsələ üzərində qurmuşdur. Ağır iş rejimi və cüzi əməkhaqqına görə işçilərin tətillər elan etdikləri və nəticədə şirkət rəhbərləri tərəfindən qətl olunmaları ilə (təxminən 3000 nəfər) nəticələnən “banan qətləmi” Merkezin doğulduğu ərazilərdə baş vermişdi (1928). Buna görə də Merkezin qətləmi haqqında ilkin məlumatları, babası polkovnik Nikolasdan dinlədiyi xatirələr olmuşdur:

“1928-ci ildə o gecə ordunun qətl etdiyi insanların sayı banan şirkətinin qeydiyyatında heç vaxt dəqiq göstərilmədi. Hadisələrə o dərəcədə bələd idim ki, sanki gözlərimlə görmüşdüm. Bu hadisəni bəlkə də minlərlə dəfə babamdan dinləmişəm. Tətillər etmək məqsədilə işçilərin meydana yığıldığı gün əsgərlərdən biri camaata xitabən bildiriş oxuyurdu. Bildirişin əsas məzisi belə idi: siz yalnız bir dəstə soyğunçudan ibarətsiniz. Meydanı tərk etmələri ilə bağlı onlara xəbərdarlıq edilməsinə baxmayaraq; qadın, kişi və uşaqlardan ibarət 3000 nəfər yerindən belə, tərpənmədi. Ondan sonra “Atəş” əmri verildi və tüfənglərin gurultusu qorxuya qarılıb qaçan insan izdihamının qışqırıqlarına qarışdı...” [8, 320]

Lakin bu hadisəni əsərdə bu dərəcədə dolğun və ətraflı canlandırma bilmək üçün sadəcə babasının xatirələrinə qulaq asan bir nəvənin yaddaşı kifayət deyil. Merkezin böyüyüb boya-başa çatdığı zaman dilimi ölkəni tərk edən banan şirkətindən geriyə qalan xaos qalıqların – doğmalarını itirdiyi üçün özünə gələ bilməyən; işsiz, yoxsul və ac-yalavac bir həyata sürüklənən xalq; yoxsulluq ucbatından tərk edilmiş evlər – hələ uzun müddət mövcud olub öz varlıqlarını yerdə qalan insanların həyatında da iliyinə, qanunacan hiss etdirdiyi bir vaxta təsadüf edir. Merkez qətləmindən təxminən 20 il sonra bu torpaqlara qayıdanda gördüyü mənzərəni bu şəkildə təsvir edir:

“Hər şey xatirələrimdəki kimi idi, lakin sanki daha da yoxsullaşmış və köhnəlmişdi və üzrlərində sanki bir bəduş küləyi əsirdi. Divarlarını ağacqurdları gəmirmiş, tavanları pas atıb deşilmiş, uşaqlıq xatirələrimdəki o nəşə dolu evlər; köhnə-kürüş qranit küçələri ilə meydana, kədərli badam ağacları, bir sözlə, hər şey insanın gözlərini çaşdırıb dərisini donduran toz altında şəklini itirmişdi. Dəmir yolunun digər tərəfindəki banan şirkətinin özəl cənnəti isə elektrik naqilləri və palma ağacları olmayan ucsuz-bucaqsız çöllükdən, xarabaya çevrilmiş ev-

lərdən və sadəcə yanıq divarları qalmış xəstəxanadan ibarət idi. Buralardan nə təbiət, nə də insan nəfəsi duyulurdu, hər tərəfdən ölü bir kimsəsizlik yağdırdı.” [8, 33] Markez qətliamın şəxsən şahidi olmasa da bu banan şirkətinin gətirdiyi bəlaları ta uşaqlıqdan bütün varlığında hiss etmişdir. Əsərlərdə banan şirkətinin obrazının ən əsas dolğunluğu onun bir millət təəssübkeşində oyatdığı duyğular və təəssüratlar və bu duyğuları ictimaiyyətə çatdırmaq istəyi təşkil edir. Tarixi sadəcə əlaqəli mütəxəssislər oxuyur, bədii əsəri isə hər kəs oxuyur. Buna görə də illərlə bir qəpik belə, qazanmadığı halda müəllif yazıçılığında əl çəkmədi və həqiqətləri dünyaya çatdırmaq ümidi ilə banan gerçəkliklərini bir yox, bir neçə əsərində obrazlandırdı.

Həm də unutmayaq ki, Markez peşəkar jurnalist idi və peşəsi ilə əlaqədar olaraq bu haqda ətraflı araşdırma aparmışdı. Bu hadisə ilə bağlı o, həbsdə olan, tətillin ideya rəhbəri kommunist Raul Eduardo ilə də müsahibə aparmışdı. [1] Həmçinin hadisələrin iştirakçısı general Karlos Kortés Varqasın xatirələrindən də istifadə etmişdi. [11] Varqasın xatirələrinə görə, əsgərlər üç dəfə xəbərdarlıq etdikdə və bir nəticə görmədikləri təqdirdə insanların üstünə güllə yağdırmağa başladılar: “Gecə saat 1:30-da hər tərəf tamamilə sükuta qərq olmuşdu. On dəqiqəlik güllə-baran nəticəsində meydan yüzlərlə cəsədlərlə dolmuşdu və içlərində günahsızlar və uşaqlar da var idi”. [11, 5] «Yüz ilin tənhalığı» əsəri ilə şöhrəti bütün dünyaya yayılan yazıçı ilə sonradan aparılan müsahibələrdə bunu özü də etiraf edir, banan şirkətini ətraflı və dolğun obrazlandırma bilmək üçün hadisənin əyani şahidlərinin ifadələri və hadisə ilə bağlı sənədlərdən istifadə etdiyini deyir. [4] Maraqlıdır ki, qətliamda ölənlərin sayı ilə bağlı məlumatı tarixə Markez vermişdir:

“... neçə nəfərin öldüyü tam olaraq heç vaxt bilinmədi. Mən 3000 dedim. Ancaq bu, əlbəttə, bir az şişirdilmişdi. Yadıma gəlir, mən uşaq olanda içi banan ağacları ilə dolu olan bir meşədən keçən uzun bir qatar var idi. Bəlkə də 3000 ölü var idi içində, ehtimal ki, hamısını dənizə tökmüşdülər. Maraqlıdır ki, sonralar konqresdə və qəzetlərdə də ölü sayını 3000 olaraq göstərməyə başladılar. Deyəsən, tarixin yarısı bu şəkildə yazılır. “Patriarxın payızı”nda patriarx deyir ki, indi doğru olmaması vacib deyil. Çünki yaxın gələcəkdə onsuz da həqiqətə çevriləcək. Axırda insanlar hökumətlərdən ziyadə, yazıçılara inanacaqlar.” [4, 26] Markez in həqiqətləri geniş sferalara çatdırmaq uğrunda seçdiyi peşənin yazıçılıq olmasının səbəbi məhz budur. Çünki rəsmi qaynaqlar heç vaxt cəsarət edib ölü sayını dəqiq göstərə bilməyəcəkdi. Jurnalist Markez in məqaləsində verəcəyi rəqəm də, ola bilsin ki, sadəcə bir versiya olaraq qalacaqdı. Lakin uşaq ikən xatırladığı həmin o qatara – vaqonları üst-üstə qalanmış cəsədlərlə dolu olan up-uzun bir qatara nəzərən yazıçı Markez in verdiyi rəqəm daha inandırıcı idi. Bədii əsər yazıçıya imkan verirdi ki, banan qətliamının dəhşətlərinin bütün ölçülərini (maddi, sosial-ictimai, psixoloji) obrazlı şəkildə canlandırsın və oxucunu bu dərəcədə qaranlıq kaos gətirən bir şirkətin 3000 insanı “uf” demədən qətl edə biləcək “potensiala” malik olduğuna inandırsın.

Həqiqətləri çatdırmağın ən alternativ yolunun məhz hansı peşə olması (jurnalistika, yoxsa yazıçılıq) istiqamətində Markez bir neçə dəfə təbəddülat yaşayır. Onun jurnalistikaya meyli salmasına təkan verən Elvira Mendozanın məşhur sənətkar Berta Zingermanla apardığı müsahibənin cəsarət doğurucu bir tərzdə yazılması idisə də jurnalist Markez in bu optimist yanaşması peşə həyatını ölümünə qədər uzada bilmir. 1954-cü ildə baş verən hadisə nəticəsində o, əslində bu peşənin qol-qanadının necə də bağlı olduğunu dərk etdiyi bir mərtəbəyə gəlib çıxır. 9 İyun tarixində Koreya müharibəsində iştirak etmək üçün hərbi təlim keçən Kolumbiya batalyonunun üzvlərinin bir gün əvvəl bir tələbəni öldürməsi ilə bağlı xəbər yayılmışdı. Bu hadisəyə etiraz etmək məqsədilə küçədə nümayiş keçirildi. Bu, sadəcə vətəndaşlarla Silahlı Qüvvələr Hökumətinin küçədə ilk qarşıdurması idi. Heç bir xəbərdarlıq edilmədən silahsız xal-

qın üstünə güllə yağdırıldı, yaralıları xilas etmək istəyənlər isə qundaq zərbələri ilə öldürüldülər. Bir neçə piyada və xeyli sayda tələbə oradaca can verdi. [8, 517] Markez “El Espektador” qəzetində bu hadisələri qələmə almağı planlaşdırırdı. Lakin dövlətin qatı senzurasından ehtiyat edən nəşriyyat bu məqalənin toplu imzalar adı altında nəşr olunmasına qərar verir. Bu məqalə qəzetin siyasi mövqeyi baxımından böyük təhlükə kəsb edirdi deyə daha yuxarı səviyyələrdəki imzalar tərəfindən yazılmasına qərar verildi: “Bunun hər kəs üçün önəmli bir dərslə olduğuna inanıram, ancaq mənə cəsərlət qırıcı gəldi.” (Yenə orada) Əgər söhbət Markezdən gedirsə bunu anlamaq mümkündür. Nəticədə onu qəlbən dərinədən sarsıdan hadisəni şəxsən qələmə almaq hüququ ona tanınmamışdı. Və bu məqaləni qələmə alan o “yuxarı səviyyəli imzalar” hadisəni qəzetin siyasi mövqeyinə zidd olmayacaq bir üslubla, bir sözlə, həqiqətləri təhrif edərək təsvir etmişdilər. Lakin əsl həvəs qırıcı məqam başqa idi. Bir müddət sonra məhkəmə tibb ekspertizasına kimliyi bəlli olmayan bir uşaq cəsədi gətirildi. Hələ də uşağını axtarmaqda olan anaya xəbər göndərildi: “Bu, heç unuda bilməyəcəyim bir dərslədir. İtkin uşağın anası Filiplə mənə məhkəmə tibb ekspertizasının girişində gözləyirdi. O qədər yazıq və kiçilmiş görünürdü ki, bütün qəlbimlə ölmüş uşağın onun olmaması üçün dua etdim. Gözətçinin bizi apardığı onlarla cəsəd olduğu otaqda cəsədlərdən birinin üstünə salınan mələfənin altından küçədə çox gəzməkdən yeyilib-aşınmış iki balaca çəkmə göründü. Ana balasının çəkmələrini o dəqiqə tanıdı, rəngi ağardı. Gözətçi buğa güləşçisi kimi cəld bir əl hərəkəti ilə mələfəni qaldırdığı ana qədər ümidlərinin son qırıntısını can dözən ana uşağı görən kimi tanıdı, fəryadlar qopararaq hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Heyrət dolu baxışları ölmüş gözlərində ilişib qalan 9 yaşlı uşağın əynində günlərlə bir xəndəkdə ölü halda yatdığı paltarlar var idi. Filip qadını sakitləşdirməyə çalışarkən öz-özümə sual verdim – jurnalistika budur? Ondən sonra bir daha bu işə baş qoşmadım.” [8, 519] Qəzetdə məqalə dərc edə bilmək üçün ölmüş uşağın həmin anaya məxsus olması lazım idi. Və təəssüf ki, daha çox oxucu kütləsi qazanmaq üçün bu cür yazılara ehtiyac var idi. Onu jurnalistikadan uzaqlaşdırıb kino sənətinə qovan da məhz bu reallıq idi. Lakin irəlidə daha çox həyat təcrübəsi qazandıqdan sonra Markezın mövqeyində müəyyən dəyişikliklər müşahidə olunur. Məsələn, 1971-ci ildə şair Pablo Neruda ilə televiziya müsahibəsində jurnalistika haqqında belə bir fikir söyləyir: “Jurnalistika peşəsinə qayıtmaq istəyərdim, xüsusilə də müxbirliyə. Çünki ədəbiyyat gerçəklik duyğusundan getdikcə uzaqlaşaraq irəliləyir. Bundən fərqli olaraq, müxbirlərin isə hər gün konkret gerçəkliklərlə bağ yaratmaq avantajı var.” Markez heç vaxt bu iki peşə: jurnalistika və yazıçılıq arasında seçim etmədi, daha doğrusu, hər ikisini də seçdi. Bir yazıçı kimi dünya şöhrəti qazandıqdan sonra verdiyi müsahibələrdə qeyd edir ki, onun üçün romanın və məqalənin imkanları eyni genişlikdədir: “Aralarında hər hansı bir fərq olduğunu düşünmürəm; qaynaqlar, materiallar, hətta dil belə, eynidir.” [4, 17] Yəqin ki, burada Markez dil dedikdə fərdi-üslubi dili nəzərdə tutmuşdur. “Yazıçının həqiqətləri təsvir etmək cəhdi onu həqiqətlərin dolaşığı bir labirintinə çəkir. Həqiqəti tərsinə çevirməyə çalışarkən onunla əlaqəsini tamamilə qoparda bilir. Jurnalistika buna qarşı yaxşı bir qoruyucu idi. Məhz buna görə jurnalistika ilə əlaqəmi kəsmədim.” [4, 28] Lakin Markezın gözündə yazıçılığın dəyərini böyükdən məşhur yazıçı Frans Kafkanın “Çevrilmə” əsəri olmuşdur. Sonralar onun təsirləndiyi bir çox yazıçı olmuşdur, ancaq müəllif özü də etiraf edir ki, bu əsərin dili uşaqılıqda ona hekayə danışan nənəsinin dili ilə eynidir. Markezın nənəsi Trankilinanın dili qeyri-adi hadisələri adi bir dillə (realmış kimi) danışdığı dil də məhz magik-realist bir dildir. Yazıçılıq fəaliyyətlərinə başlayanda hələ yaşı çox gənc idi. Yazıçılıq fəaliyyətinə bu sənətin seçməsi üçün onu gözləyən bir peşə deyil, qaça bilməyəcəyi bir tale olduğunu dərk etməsi ilə nəticələnən bir hadisə ilə başlayır:

“Arakatakadakı çətin günlərimə aid son xatirəm həyətdə babamın paltarlarını yandırmaları ilə bağlıdır. Müharibə günlərindən qalmış paltarları – boğazına qədər düymələnən köynəkləri, sınavi bir polkovnik olaraq geyindiği ağ hərbi dəst paltarı babama o qədər oxşayırdılar ki, sanki paltarlar yananda babam da içində yanırdı. İçlərinə səhvən qarışmış damalı köynəyimi görəndə bu xitam mərasiminin babamın ölümündə mənə də müəyyən bir rol verdiyini hiss etdim və yerimdəcə əsdim. İndi hər şeyi aydın şəkildə görürəm: onunla birlikdə içimdə nəşə ölmüşdü. Və mən o andan etibarən, hələ ki, ibtidai sinfə gedən və yazmağı öyrənməsi gərəkən bir yazıçı olmuşdum.” [8, 122] Markez jurnalist olanda babasının ölümünün üstündən 10 ildən də çox zaman keçmişdi və onun həyatını qələmə almaq üçün bu peşənin imkanları artıq məhdud idi. Jurnalistikadan fərqli olaraq, ədəbiyyatda zaman konkretliyi tələbi yoxdur. Bədii zaman elə bir zamandır ki, yazıçı istədiyi bir fərqli zaman diliminin obrazını yarada bilər, hətta eyni anda bir neçə zamanı bir-birinə geyindirə bilər. Buna görə də Markez babasının obrazını yaratdığı bir neçə əsər yazdı («Yüz ilin tənhalığı», «Yarpaq fırtınası»). Babası haqqında yazdığı əsəri ondan dinlədiyi xatirə-hekayələr hesabına yazdı. Və bu xatirə-hekayələrin təməlində müharibə və qan var idi. Buna görə Markezın yaradıcılığında nəinki dünyaya və həyata, insanlara da pessimist və ümitsiz bir baxış var. Həç bir əsərində acı gerçəkliklər qarşısında mənəvi parçalanmazlığını və nəfsini qoruya bilən bir qəhrəman yoxdur. Ən ülvə məqsədlər üçün mübarizə aparmış polkovnik Aureliano Buendiya – Markezın babası belə, ardarda qələbələr qazananda bu qələbələrdən sərxoş olur və pillə-pillə despota çevrilməyə başlayır. Hər şeyə olan bu ümitsiz yanaşmanın kökündə duran başlıca səbəb qan və barut qoxan acı reallıqlarla hələ uşaq yaşda ikən tanış olması idi. Dünya pedaqoji təcrübəsinə görə uşaqlar yeniyetməlik yaşlarına qədər (təqribən 13-14) dünyaya və gələcəyə ümidverici baxışlar aşılaraq ssenarilərlə böyüdülməlidir; yaşadıkları dünya ən qaranlıq kaosun belə, öhdəsindən gələcək bir işıq mövcud olduğu bir dünya olaraq tanılmalıdır. Uşaqlar pessimist ruhda böyüməsinlər, dünya haqqında ilk təsəvvürləri ümitsizlik və xəyalqırılığı olmasın deyər. Lakin Markezın uşaqlıq dövrü bu prinsiplərə tamamilə əks yaşam tərzində qurulub. Unutmayaq ki, onun uşaqlıq həyatı banan qətliamı və ardından şirkətin bu torpaqları tərk edib xalqı hələ uzun illər onu təqib edəcək ac-yalavac bir həyata sürgün etdikləri bir zaman diliminə təsadüf edir. İnsanların acından günorta da yatdığı (siyesta vaxtları) bir məmləkətdə uşaqların beynində optimist bir dünya yaratmaq üçün onlara hansı dünyanı nümunə göstərmək olardı? Markezə yaşadığı dünyanı tanıdan babası polkovnik Nikolas idi. Onun danışdığı hekayələrdə isə ölüm, qan, müharibə və digər bütün iyrəncliklər hakim mövzular idi. Və onun dünya haqqında ilkin təsəvvürü bu şəkildə yaranmışdı. Hətta, vəziyyət elə bir həddə gəlib çatmışdı ki, yadelli basqınlarının olduğu dövrlərdə Markez xoşbəxt olmaq üçün səbəblər axtarmağa başladı. Çünki daxilində daim parçalanmanın hökm sürdüyü ölkədə Peru ilə Kolumbiya arasında olan siyasi gərginlik nəticəsində yadelli basqınlar olan zaman – yalnız bu zaman xalq vahid bayraq altında birləşmişdi: “O xaoslu aylar həyatımın ən xoşbəxt dövrlərindən biri idi. Gənc oğlanlar sosial status və irq fərqi baxmadan bir vətəndaş ordusu qurmuş, “Qızıl xaç” qadın birlikləri yaradılmış, pisniyyət təcavüzkarlara qarşı milli himnlər uydurulmuşdu; hər yerdə bir ağızdan “Yaşasın Kolumbiya, Peruya ölüm” şüarları səslənirdi.” [8, 117]

Markez həyatında ilk dəfə siyasi hərəkətə 1940-cı illərdə - «La Violensiya» qətliamı baş verən ərazilərdə qoşulmuşdu. Liberallarla mühafizəkarlar arasında on ildən çox davam edən qarşıdurma nəticəsində üç yüz mindən çox insanın həyatını itirdiyi bu müharibədə ilk dəfə 1948-ci ilin 7 fevral tarixində ölkədə saysız-hesabsız qurbanların şərafinə keçirilən anım mərasimində altmış mindən çox qadın və kişi küçələrə tökülmüşdü. Lakin bütün səsləri üstələ-

yən rəsmi bir fəryad var idi - qatı sükut: "Mənim heç bir siyasi əqidəm yox idi, sadəcə bu əsr-rəngiz sükut marağımı çəkdiyi üçün qatılmışdım parada. Ancaq yenə də boğazımda hiss etdiyim düyün məni heyrətə gətirdi. Liberalist lider Qaitan yas mərasimi nitqi söylədi. Bircə dənə də olsun alqış səsi gəlmədi. Kolumbiyada indiyə qədər həyata keçmiş ən emosional mə-rasim məhz həmin "sükut paradı" idi" [8, 333]. Markez sonralar bu sükutdan bədii-simvolik bir vasitə kimi istifadə edir. «Yüz ilin tənhalığı» əsərində banan qətlamından sonra aylarla aramsız yağan yağışlar Makondonu ölü bir sükuta qərş edir.

Markez hər nə qədər əsərlərinin məhz siyasi sferasına görə məşhurlaşmasından şikayət-lənsə də Latın Amerika, xüsusilə də Kolumbiya tarixinin öz yayğınlığını borclu olduğu önəmli adlardan biri də Qabriel Qarsia Markezdir. Bunu Çilili roman ustası İzabel Alende də təsdiq edir: "O bizə tariximizi qaytardı." [1] Çünki Markez sadəcə həqiqətləri çatdırmaqla kifayət-lənmir, bu həqiqətlərin kökündə yatan səbəbləri özünəməxsus şəkildə obrazlandırır: milyon-lardan ibarət kütlənin taleyini onun məhz müəllif tərəfindən seçilmiş fərdlərinin bəzən sadə, bəzən də enişli-yoxuşlu talelərinə köçürərək açmağa çalışır. Nəticədə, Markez tarixə güzgü tutmağa çalışmır, bu missiyanı onsuz da tarix kitabları yerinə yetirir. Tarixin artıq güzgüyə yansımış olan gerçəkliklərini özünəməxsus yanaşması çərçivəsində təhlil edir, sorğuya çəkir. Dünya ictimaiyyətinin geniş marağına səbəb olan da bu orijinal yanaşmadır.

***Bartolomey de la Kasa** - Orta əsrlərdə işğalçı Avropa hakimiyyətinin qanlı bünövrəsini qoyduğu ərəfələrdə Dominikan Respublikasından olan Bartolomey de la Kasa adlı bir rahib bu torpaqlarda hindu soyqırımlarının ilk illərinin canlı şahidi olmuşdur. Həmin ərəfələrdə o, qanı ağır işkəncələrlə tökülən xalqın tərəfində duran ilk və yeganə yadelli idi. Bartolomey İspaniya kralına əsgərlərin bu torpaqlarda elədiyi amansız işkəncələr haqqında məktublar yaz-mış, yerli xalqın dəfələrlə müdafiəsinə qalxmışdır. [10, 69]

ƏDƏBİYYAT:

1. Alende, Isabel. *Democracy Now* Juan Gonzalez Amy Goodman. 14 Aprel 2014.
2. "Evrensel." 27 Nisan 2014. *evrensel Veb site*.<<https://www.evrensel.net/haber/83105/muz-iscileri-katliaminin-yuzyillik-yalnizligi>>.
3. Galeano, Eduardo. *Latin Amerikanın Kesik Damarları*. İstanbul: Yaylacık matbaası, 2016.
4. Kardeşler, Kıvanç. *Yüreğini kolla, ölmeden çürüyürsün Gabriel Garcia Marquez*. Ankara: Yason Yayınları, 2016.
5. *Kolombiya'da Siyasal Şiddet ve Henüz Olgunlaşmayan Barış Süreci*. London: Democratic Progress İnstitute, 2013.
6. Markez, Qabriel Qarsia. *Sənin qar üzərindəki izinlə*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2011.
7. Markez, Qabriel Qarsia. *Yüz ilin tənhalığı*. Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2011.
8. Marquez, Gabriel Garcia. *Anlatmaq İçin Yaşamak*. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
9. Marquez, Gabriel Garcia. *On İki Gezici Öykü*. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017.
10. Özbudun, Sibel. *Latin Amerikada Yerli Hareketleri*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2012.
11. Sims, Rober Lewis. "The Banana Massacre in Cien Años De Soledad: A Micro-Structural Example of Myth, History and Bricolage." *Chasqui* 8/3 (1979): 3.